

УДК 37.03

Патріотичний вектор образу «Батьківщина» в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

Алла БОГУШ,

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Актуальність педагогічної спадщини В.Сухомлинського з погляду сьогодення вражає, захоплює, дивує і водночас переконує в його далекоглядності, педагогічній прозорливості та співзвучності із днем прийдешнім. Його творчість – поза вимірами часу, педагогічної чи освітньої науки. Його педагогічні сентенції щодо виховання майбутніх громадян нашої країни наче зчитано з реалій сьогодення; вони є засадничими і програмними; кожна з них може бути концептуальною в модернізації і реформуванні сучасної освіти. Вочевидь, щодо будь-якої проблеми чи запитання ми знаходимо відповідь у науково-педагогічній спадщині вченого і Педагога, в цьому невичерпному джерелі інноваційної думки, невмирущої і багатущої скарбниці педагогічного досвіду, мудрості, натхнення. Простий, доступний кожному педагогу і батькам стиль викладу педагогічних порад ученого сповнений глибоким і національно-філософським смислом, спрямованим на позитивний результат – виховання національно свідомого громадянина, патріота, душа і серце якого просякнуті безмежною любов'ю до своєї Батьківщини, до рідної української землі, материнської, співучої, солов'їної мови.

Гортаючи сторінки «педагогічної мудрості» українського вченого, педагога-мислителя В.Сухомлинського, мимоволі торкаєшся поетично «оспіваного» високодуховними виразами і словами образу «Батьківщина», які наче оживають і сприймаються як національно-патріотичне кредо сьогодення. Той, хто їх читає, це усвідомлює і співвідносить із сьогоденням нашої країни, не залишається байдужим. Цитуємо В.Сухомлинського: «Батьківщина – це твій дім, твоя коліска» [2, с. 176]; «вічний вогник, це образ великої святині у твоєму серці» [1, с. 134]. Звертаючись до дітей і молоді, вчитель учителів наставляє: «це

твое особисте почуття причетності до всенародного осяяння особливим світлом образу «Батьківщина»... це знання її історії, це саме життя із долею Батьківщини, це вічно жива сила, що «усотується» в кров, у серце, в кожную клітинку істоти, в кожную іскру думки і пристрастей як вічно живий рух народного духу, як народне безсмертя» [1, с. 147].

Зазначимо, що саме з образом Батьківщини в серці кожного громадянина, безмежною любов'ю до своєї Вітчизни пов'язує В.Сухомлинський почуття патріотизму. В одному зі своїх творів учений стверджує, що «любов до Батьківщини і любов до людей – це два швидких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму» [2, с. 178].

Феномен «патріотизм» В.Сухомлинський розглядає як узагальнене поняття, пов'язане з вихованістю людини, як «сферу духовного життя, яке проникає в усе, що любить і ненавидить людина, яка формується» [1, с. 131]. Патріотизм, за словами В.Сухомлинського, це сплав почуття і думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а передусім серцем [4, с. 582]. Патріотизм учений розглядає в царині активної діяльності людини, в єдності свідомості, думки, сили волі, морально-етичних почуттів, її освіченості і вихованості.

Відповідно до цього, лейтмотивом патріотичного виховання, на глибоке переконання педагога, є «проекування» (термінологія В.Сухомлинського) майбутнього патріота, щоб уявляти собі, яким був би наш вихованець під час тяжких випробувань для Батьківщини, незалежно від того, настануть вони завтра чи через багато років [1, с. 133]. Якби патріотичне виховання, за словами вченого, не передбачало цього, «воно було б бездіяльним» [там само].

Розмірковуючи над змістом патріотичного виховання майбутніх громадян країни, В.Сухомлинський порушує питання визначення критеріїв патріотичної вихованості. І хоча про них ідеться на сторінках багатьох його праць, однак вони чітко не прописані вченим.

На наш погляд, критерії патріотичної вихованості молоді, узагальнюючи поради В.Сухомлинського, можна сфокусувати так.

Інформаційно-знаннєвий критерій із показниками:

- обізнаність з історією, героїчним минулим і сучасними героями Батьківщини;
- обізнаність із Конституцією, державними, національними і народними символами України; із національними звичаями, традиціями, святами, народно-ужитковим мистецтвом, національним одягом, побутом, кухнею, сімейними традиціями;
- обізнаність з українською літературою, мистецтвом, культурою, українським національним мовленнєвим етикетом тощо;
- обізнаність із національними природними багатствами, рідною природою тощо; досконале володіння рідною, державною мовами.

Мотиваційно-громадянський критерій із показниками:

- любов і відданість Батьківщині; готовність її захищати в разі необхідності;
- наявність почуття обов'язку перед Батьківщиною і відповідальність за свої вчинки і поведінку; вірність, відданість тій землі, де народився, тому народові, який вигодував і зростив тебе.

Продуктивно-діяльнісний критерій, який передбачає сформованість умінь поєднувати знання з активною діяльністю особистості щодо виявлення любові до свого народу, своєї землі, традицій, звичаїв, культури, мови, до своєї Батьківщини.

На сторінках педагогічних роздумів мислителя виокремлено засоби виховання любові до Батьківщини та почуття патріотизму відповідно до вікової категорії дітей. З чого саме починається виховання в дитини любові до Батьківщини, виховання високих патріотичних почуттів? На це запитання знаходимо відповідь на сторінках енциклопедичних праць В.Сухомлинського.

Для кожного з нас, розмірковує педагог, Батьківщина починається з чогось маленького, ніби незначного і непомітного; у життя кожного з нас завжди, до останнього подиху, входить у душу щось єдине і незамінне, як груди матері, як її ласкавий дотик, як рідне слово – це наш рідний куточок, що втілює в собі живий образ нашої Вітчизни [2, с. 167].

Батьківщина починається – із сім'ї, з дитячої колиски, «з того моменту, коли людина пережила і подумала, – вона повинна... любити і дорожити тим світом, у якому народилася, вважати його своїм, почувати себе його частиною», тобто йдеться про те, що вчений назвав «пам'яттю серця», щоб у процесі сімейного виховання всі методи і прийоми пов'язували особистість дитини з Батьківщиною [там само, с. 167–168].

Провідним засобом патріотичного бачення і відчужання світу, почуття Батьківщини, за його словами, є «любов до найдорожчої на землі людини – до рідної матері» [4, с. 582], любов сина й дочки до

матері і батька, любов батька і матері до дітей, взаємна відданість і вірність, що створює честь сім'ї [1, с. 137].

Великий гуманіст В.Сухомлинський зазначав, що основу любові до матері, сім'ї становить священна готовність віддати своє життя в боротьбі за Вітчизну – це стежина, прямуючи якою, людина піднімається на вершину патріотичного «бачення» світу, патріотичної праці, патріотичного життя [там само, с. 167].

У зв'язку з цим, звертаючись до дітей і учнів, педагог закликає: «Ніколи не забувай про свою теплу, затишну колиску, з якої ти вилетів як пташеня, що якби не вона – ти був би ніщо, перед тобою не відчинилися б двері у величезний світ Батьківщини» [2, с. 167].

Зазначимо, що наскрізною ідеєю всіх педагогічних творів В.Сухомлинського є культ Матері і Батька, культ Дідуся і Бабусі, що створює атмосферу поваги, уваги, сердечної чуйності до материнської і батьківської праці. Відповідним рефреном сприймаються слова педагога про те, що той, хто забув колиску, з якої піднявся, щоб піти по землі, той, хто байдужий до матері, яка вигодувала і виховала його, – нездатний пережити високі патріотичні почуття [1, с. 137].

Любов до Батьківщини, за словами В.Сухомлинського, започатковується «із захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, у що вкладає частку своєї душі, свого серця». Це, на переконання педагога-практика, найважливіше емоційне «джерело любові до Батьківщини» [6, с. 256].

Азбукою патріотичного виховання називає вчений образи рідної природи, довілля, домівки. При цьому, зауважує педагог, винятково важливим є те, щоб ці образи «залишились у пам'яті на все життя як видіння дивної краси, які втілюють у собі перші уявлення про Вітчизну». У зв'язку з цим, те, з чого починається для дитини Батьківщина, повинно бути хвилюючим і красивим [1, с. 135]. В.Сухомлинський називає закодовані в серці дитини образи рідного довілля, батьківської хати, природу, переливи срібного дзвіночка жайворонка в гарячому літньому небі – «патріотичним стрижнем любові людини до Батьківщини».

Не можна виховати свідомого патріота своєї Батьківщини без виховання любові до інших людей, що, за словами вченого, є «моральною серцевиною» особистості, це наша «потреба в іншій людині» [3]. Тож вдумливий педагог висловлює моральні сентенції молодим людям, як-от: «живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною, будь справжньою людиною» [там само, с. 188].

Патріотична спрямованість «любові до інших людей» полягає, на переконання В.Сухомлинського, в тому, що «ми знаходимо в цьому своє громадянське щастя; в любові до людей кожний із нас утверджує себе як сина свого народу», своєї Батьківщини [там само].

Важливим джерелом патріотичного виховання молоді педагог називав «непорушну єдність і дружбу народів усіх національностей, які мешкають на території нашої Батьківщини, яку він радив педагогам виховувати засобами «подорожей стежинами рідної Батьківщини», починаючи з рідного села, міста і далі, крокуючи «всією нашою Вітчизною». Під час таких подорожей діти дізнаються про велич і красу людської праці. Зауважимо, що в педагогічній праці вчителя – Василя Сухомлинського – було 120 таких подорожей. На переконання педагога, подорож дітей «у світ подвигів в ім'я честі, слави, незалежності Вітчизни – це початок їхнього великого і високого відчуття Батьківщини» [1, с. 141], це те, що в житті всіх громадян країни – «і тих, хто пішов із життя, і тих, хто живе нині, – є щось спільне – велике, священне, найдорожче і ні з чим не порівнянне – Батьківщина» [2, с. 172].

Наріжним каменем і могутнім засобом патріотичного виховання дітей та любові до Батьківщини у педагогічній спадщині В.Сухомлинського є «образ рідного слова». Найголовнішою ознакою держави є її рідна мова як невід'ємна частина Батьківщини, кожної людини.

Любов до слова рідної мови пронизує всі педагогічні праці В.Сухомлинського. Рідна мова, за його словами, це безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління у покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Він називає рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає уявлення про довкілля, про свою родину, своє село і місто, про весь свій край, нашу Батьківщину. Педагог влучними виразами відображає красу й особливості рідного слова, порівнюючи його з неповторним ароматом квітки. Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова, – такого висновку дійшов учений. Адже лише той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним як честю рідної матері, як коліскою, як добрим ім'ям своєї родини [6].

З огляду на це, постає завдання патріотичного виховання зростаючого покоління засобами рідної мови, щоб рідне слово жило, трепетало, грало всіма барвами й відтінками в душі молодої людини, сповіщало їй про віковічні багатства народу, красу «рідної землі, народні ідеали й прагнення» [5].

Характеризуючи засоби патріотичного виховання, В.Сухомлинський особливу роль відводить «слову». «У руках вихователя, – пише вчений, – слово – такий самий могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарба в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора». Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля живопису, без мармуру й різця скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, яким наука виховання рухається до мистецтва, майстерності [7, с. 160].

Рідна мова є найважливішим, найбагатшим і найміцнішим зв'язком між нинішнім і майбутнім

поколіннями народу як одне велике, історичне, живе ціле. З огляду на це, формулюється принцип *народності*, який В.Сухомлинський відобразив в Образі рідного слова, найкращої характеристики народу. Саме тому твори українського фольклору, класичної і сучасної української літератури є одним із важливих засобів виховання любові до Батьківщини, виховання патріотів. Мова народу, в якій відображається його духовне життя, є для дитини засобом пізнання своїх національних коренів, минулого своєї Батьківщини та пізнання самого себе. Це відповідь на споконвічне запитання: «Хто ти є?», і відповідь може бути єдиною: «Я – дитина українського народу. Я – українець. Я – громадянин України».

У статті «Рідне слово» В.Сухомлинський зазначає, що через образ рідного слова формується мовна культура людини – «дзеркало її духовної культури», образ її почуттів, думок, ставлення до інших, що передають слова рідної мови, виховується національна психологія, національний характер, національна свідомість, створюється міцний фундамент громадянина та патріота [6].

Саме тому двічі на рік наприкінці першого півріччя та навчального року в Павлівській школі організовували «Свято рідного слова». А учні, починаючи з першого класу, самостійно складали казки, оповідання про природу рідного краю, записували в саморобний рукописний журнал розповіді учасників Другої світової війни: «Наші земляки в роки Великої Вітчизняної війни» (понад 600 розповідей). Таку роботу засобами мови, рідного слова В.Сухомлинський назвав «яскравим, неоцінним джерелом виховання почуття любові до Батьківщини» [там само, с. 255].

Активну діяльність учнів щодо слова рідної мови вчений називав «життям слова», однією з «найтонших» і водночас «найважчих» речей, які є в патріотичному вихованні. У хвилини «життя слова», – зазначав В.Сухомлинський, – у душах наших вихованців відбувається те, в ім'я чого ми взагалі переступаємо поріг школи: від кожного дитячого серця простягується тисяча ниток до того великого і вічного, ім'я якому народ, його мова, культура, література, мистецтво, школа, сім'я, слава тих, хто пішов від нас, і прекрасне майбутнє нових поколінь [1, с. 136–137].

Надаючи такого великого значення слову рідної мови у вихованні любові до Батьківщини, що карбує цю любов у «пам'яті серця», вчений радить педагогам: «Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах... вміти користуватися словом – велике мистецтво» [6, с. 167].

Взаємозв'язок висловлених В.Сухомлинським поглядів щодо патріотичного виховання зростаючого покоління яскраво прослідковується у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні, як-от: патріотичне виховання – складова національного виховання, головною

метою якого є становлення самодостатнього громадянина – патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин [8].

Література

1. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості: Виховання любові до Батьківщини, патріотичної вірності, відданості Батьківщині / В.О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1976.
2. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину: Любов до соціалістичної Батьківщини, висока ідейність і громадянськість / В.О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину: Ставлення до людей і обов'язок перед ними / В.О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю: Як добитися того, щоб юне серце не було байдужим до нашого життя, нашої боротьби / В.О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: Ви майбутні господарі своєї Батьківщини / В.О. Сухомлинський. Вибр. тв. у 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1977.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: Рідне слово / В.О. Сухомлинський. Вибр. тв. у 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1977.

7. Сухомлинський В.О. Слово про слово / В.О. Сухомлинський. Вибр. тв. у 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. шк., 1977.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.pedrada.com.ua/regulations/1521/8456/8457/468972/>

Анотації

Алла БОГУШ

Патріотичний вектор образу «Батьківщина» в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

У статті проаналізовано проблему патріотичного виховання, зокрема любов до Батьківщини, в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. Розкрито сутність понять «Батьківщина», «патріотизм», «патріотичне виховання» в розумінні вченого. Висвітлено критерії і засоби патріотичного виховання дітей.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, Батьківщина, патріотизм, патріотичне виховання, образ, засоби, критерії.

Алла БОГУШ

Патриотический вектор образа «Родина» в педагогическом наследии Василия Сухомлинского

В статье проанализирована проблема патриотического воспитания, в частности, любви к Родине, в педагогическом наследии В.А. Сухомлинского. Раскрыта сущность понятий «патриотизм», «патриотическое воспитание» в понимании учёного. Описаны критерии и средства патриотического воспитания детей.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, Родина, патриотизм, патриотическое воспитание, образ, средства, критерии.

Alla BOGUSH

Patriotic vector of notion «Homeland» in Vasyl Sukhomlynskyi pedagogical heritage

The article deals with the analysis of V.Sukhomlynsky's take on the problem of cultivation of the feeling of love to native country in children and young peoples. The essence of notion «patriotism» and «patriotic upbringing» is identified in the context of V.Sukhomlynsky pedagogical learning. The criteria of the patriotic upbringing are determined on the basis of the pedagogue's learning, especially: Informative – children's conversance with history and nowadays of Ukraine; with state (emblem, flag) and national symbols (willow, arrowwood, poplar, ect.); Ukrainian cuisine, literature, arts; perfect knowledge of Ukrainian language.

Keywords: V.O. Sukhomlynskyi, Homeland, pedagogue, patriotic upbringing, patriotism, criterion, environments.